

UDK: 343.54/.55:347.622-053.6(497.11)

doi: 10.5937/crimen2201048J

ORIGINALNI NAUČNI RAD

PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 18.03.2022 / 04.04.2022

*Sladjana Jovanović**

Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu

„DEČJI BRAKOVI” U SENCI KRIVIČNIH DELA

Apstrakt: Rad je posvećen problemu „dečjeg braka“ koji iako nedovoljno precizan i nepoznat kao pravni pojam (te stoga i stavljen pod navodnike) dominira u međunarodnopravnom, nacionalnim dokumentima i istraživanjima. Autorka ukazuje na to da nepreciznost pojma utiče negativno na prepoznavanje, evidentiranje i reagovanje na pojavu, te čini potrebna razjašnjenja. U radu je učinjen osvrt na odredbe najvažnijih međunarodnopravnih dokumenata od značaja za temu, predstavljeni su i analizirani rezultati najnovijih istraživanja, a ukazano je i na (ne)usklađenosti srpskog pravnog okvira sa međunarodnopravnim zahtevima i preporukama. Situacija u Srbiji je razmatrana i iz aspekta prakse, s naglaskom na krivičnopravni kontekst u kome se ova pojava može naći (imajući u vidu uočenu vezu sa krivičnim delima poput prinude, zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica ili nasilja u porodici, vanbračne zajednice sa maloletnikom, obljube sa detetom, trgovine ljudima).

Ključne reči: dečji brak, prinuda, vanbračna zajednica sa maloletnikom, obljuba sa detetom, trgovina ljudima.

UVOD

Sam pojam „dečji brak” asocira na nedozvoljenost, opasnost i štetnost pojave koja se pod njim podrazumeva. Iako ovaj pojam nije pravni (jer dete, lice mlađe od 18 godina, ne može zaključiti brak, osim u izuzetnim slučajevima, koji se u Srbiji podvode pod precizniji pojam maloletničkog braka) on je u širokoj upotrebi u brojnim međunarodnim dokumentima (koji istina nisu pravno obavezujući), a o kojima će kasnije biti više reči. Radi razjašnjenja pojma, pođimo od međunarodnih pravno obavezujućih dokumenata koje je i Republika Srbija potvrdila, a koji su od značaja za kreiranje adekvatnog odgovora države na pojavu „dečjeg braka” koja se povezuje sa kršenjem ljudskih (dečjih) prava, diskriminacijom, nasiljem prema deci, naročito prema devojkicama, a često je povezana sa izvršenjem jednog ili više krivičnih dela.

Tako, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama¹ u članu 16. st. 2. predviđa da „veridba i stupanje deteta u brak ne može imati nika-

* redovna profesorka, sladjana.jovanovic@pravnofakultet.rs.

1 Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81.

kvih pravnih posledica a preduzeće se sve potrebne mere, uključujući zakonodavne, radi utvrđivanja minimalnih godina života za sklapanje braka, kao i uvođenje obaveze da se brak sklopi u zvaničnom matičnom uredu”; Konvencija o pravima deteta² koja detetom smatra osobu mlađu od 18 godina, osim ako se punoletstvo ne stiče ranije (čl. 1) u čl. 19. predviđa obavezu država članica da „preduzimaju sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zloupotrebu, dok je na brizi kod roditelja, zakonitih staratelja ili nekog drugog lica kome je poverena briga o detetu”. Konvencija navodi i druga prava deteta koja se krše štetnom praksom „dečjeg braka”, kao i potrebu da dete bude zaštićeno od štetnih tradicionalnih praksi, (što je svakako i „dečji brak”, iako ga sama konvencija ne pominje izričito); Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici³ u čl. 37. obavezuje države članice da inkriminišu prinudu odraslog lica ili deteta na stupanje u brak, kao i „namamljivanje” na teritoriju druge države (strane ili one koja nije država boravišta) sa ciljem da se to lice prinudi da stupi u brak; Konvencija o suzbijanju transnacionalnog organizovanog kriminala⁴, zapravo njen Dopunski protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naorčito ženama i decom u članu 3.c predviđa posebnu zaštitu za dete (lice mlađe od 18 godina) ističući da se „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhe eksploatacije smatra trgovinom ljudskim bićima, čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznetih u podstavu (a)⁵ ovog člana”⁶. Treba pomenuti i Dopunsku konvenciju o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse sličnih ropstvu⁷ koja obavezuje države da preduzmu sve mere kako bi se zabranile i napustile različite institucije i prakse koje vode prislinom braku, kao što je obećanje ili davanje žene radi stupanja u brak, gde ona nema pravo da odbije, plaćanje roditeljima, starateljima ili drugoj osobi ili grupi; pravo muža, njegove porodice ili klana da preda svoju ženu drugoj osobi primivši određenu korist, vrednost ili iz bilo kog drugog razloga; ili nasleđivanje žene od strane druge osobe po smrti njenog supruga (čl. 1. Dopunske konvencije).

2 Zakon o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

3 Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2013

4 Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/2001.

5 Pretnja silom ili upotreba sile ili drugi oblici prisile, otmica, prevara obmana, zloupotreba ovlašćenja ili teškog položaja ili davanje ili primanje novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije.

6 Istu odredbu (čl. 4.v) i posebno obraćanje državam u pogledu potrebe za boljom zaštitom dece sadrži i Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, *Službeni glasnik RS*, br. 19/2009.

7 Uredba o ratifikaciji Završnog akta i Dopunske konvencije o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse sličnih ropstvu, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 7/58

Bez obzira na navedene pravno obavezujuće dokumente, koji jasno upućuju na to da dete ne može zaključiti brak, kao i trud međunarodnih organizacija da se praksa „dečjih brakova” iskoreni, prema najnovijim podacima UNICEF-a, na globalnom nivou oko 12.000.000 devojčica „stupi u brak“ pre svoje 18. godine. Ovaj oblik kršenja prava dece i diskriminacije prema ženama je najprisutniji u afričkim zemljama, na prvom mestu u zemljama Centralne i Zapadne Afrike (u kojima prerano „stupa u brak” četiri od 10 devojčica)⁸. Iako su dečaci manje ugroženi, rezultati UNICEF-ovog istraživanja ukazuju na prisustvo i ove pojave (udeo ovakvih „brakova“ se kreće oko 20% u uzorku osoba starosti od 20–24 godine koje su prvi put stupile u „brak“ pre 18. godine prisutan je u zemljama kao što su Belize, Surinam, Nikaragva)⁹. Razlozi za rano stupanje u „brak” devojčica u osnovi imaju rodnu neravnopravnost bilo u normativnom okviru ili/i u praksi. Konkretnije, prema rezultatima istraživanja razlozi su: siromaštvo porodice koja ima koristi od toga da devojčicu blagovremeno „uda”, jer je miraz za stariju „nevestu” veći; mlađe „neveste” su poslušnije, a prisutno je i uverenje da će „rani brak” zaštititi devojčicu od seksualnog nasilja¹⁰.

Međutim, zabrinjava i to što u zemljama u kojima je došlo do napretka u pogledu opadanja stope „dečjih brakova” (kao što je slučaj sa zemljama Severne Afrike i Bliskog Istoka) u poslednjoj deceniji stopa stagnira, dok je u pojedinim zemljama, naročito u konfliktnim područjima (Sirija, Jemen) došlo do obrnutog procesa – povećanja broja „dečjih brakova”. Po svemu sudeći, teško se može reći da će se postavljeni cilj – okončanje ovakve prakse ostvariti kao što je planirano od strane UN – do 2030. godine¹¹. Štaviše, smatra se da će (ukoliko se ne intenziviraju naponi na sprečavanju ove pojave) do predviđene godine još (više od) 150 miliona devojčica tupiti u „brak” pre 18 godine¹².

DEČJI I MALOLETNIČKI BRAK – POJMOVNA ODREĐENJA

Na prvom mestu je potrebno pojašnjenje pojma „dečji brak” koji se najčešće i pominje u literaturi i u dokumentima međunarodnih organizacija, ali koji (uz pojmove ranog i prisilnog braka) zbunjuje i profesionalce, te pojava ne biva na ade-

8 Slede zemlje Južne i Istočne Afrike (31%), Južne Azije (30%), Latinske Amerike i Kariba (22%), Bliskog Istoka i Severne Afrike (15%). UNICEF /2021/: *Child Marriage*, Child marriage – UNICEF DATA, 26.1.2022.

9 UNICEF /2021/: *Global databases based on Demographic and Health Surveys (DHS), Multiple Indicator Cluster Surveys (MICS) and other national surveys, 2007–2018*. <https://mics.unicef.org/surveys>, 26. 1. 2022.

10 Plan International: *Why Child Marriage Happens*, Child marriage | Plan International (plan-international.org), 26. 1. 2022.

11 N.Nusrat /2020/: *Child Marriages Unlikely to End by UN's 2030 Deadline*, Child Marriages Unlikely to End by UN's 2030 Deadline — Global Issues, 28. 1. 2022. Vidi: UN Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/71/313, UNITED, 26. 1. 2022.

12 UNICEF /2021/: *Child Marriage*, Child marriage – UNICEF DATA

kvatan način prepoznata, što vodi i neadekvatnom reagovanju na nju. Tako se i u srpskoj Strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020 do 2023. godine¹³ govori o „dečjem braku“ – kao o braku kome je bar jedna osoba dete, odnosno osoba mlađa od 18 godina. Čak se navodi i da je ova definicija najprihvatljivija zbog terminološke jasnoće¹⁴ (što se nikako ne bi moglo oceniti kao tačno). Da je definicija problematična i da stručnjaci ne znaju šta im je činiti govori i podatak da se na drugom sastanku Koalicije za sprečavanje dečjih brakova¹⁵ kao problem ističu upravo terminološke nejasnoće u vezi sa dečjim, maloletničkim i ranim brakovima. Da pomenute nejasnoće generišu problem (u evidentiranju i reagovanju), naglašeno je i u jednom kasnijem istraživanju (po usvajanju Instrukcije o radu centara – organa starateljstva u zaštiti dece od dečjih brakova¹⁶ Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja) čiji rezultati ukazuju na manjkavosti u evidencijama „dečjih brakova”. Ukazano je i na to da se centri za socijalni rad najčešće osvrću na maloletničke brakove (odnosno one koji su sklopljeni po dozvoli suda, odnosno u vezi sa čijim je zaključenjem traženo mišljenje centra) i na vanbračne zajednice sa maloletnikom (koje su krivičnopravno sankcionisane). Uočeni su i pokušaji pojedinih centara da svoje nečinjenje opravdaju zaštitom interesa maloletnih lica ili odgovorom „da su sve maloletne osobe koje stupaju u seksualne odnose u riziku od sklapanja maloletničkih brakova”¹⁷, što sve zajedno upućuje na nedovoljno razumevanje pojave (i to ne samo terminološko).

Naime, dete je lice koje nije navršilo 18 godina (saglasnost u vezi sa tim postoji kod svih napred navedenih konvencija), a ono ne može stupiti u brak (bar ne bez predviđanja određenih uslova, a u skladu sa odredbama Konvencije UN o pristanku na brak, o minimalnoj starosti za sklapanje braka i o registrovanju brakova¹⁸ koje govore o potrebi da se u nacionalnom zakonodavstvu utvrdi minimalna starost za sklapanje braka i o izuzetnoj mogućnosti, odnosno uslovima za zaključenje braka i pre navršenja utvrđenog doba¹⁹).

Takođe, zaključenje braka podrazumeva i određenu formu: „Nijedan brak se ne može legalno zaključiti bez slobodnog i potpunog pristanka obeju strana, s tim da taj pristanak treba te strane lično da daju pred organom nadležnim za sklapanje

13 Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020 do 2023. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 80/2020.

14 *Ibid.*, p. 13.

15 S. Kljajić /2019/: Uloga sistema socijalne zaštite u sprečavanju dečjih brakova, slajd br. 7, ppt-uloaga-ssz-u-suzbijanju-decijih-brakova.pptx (live.com)

16 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja: Instrukcija o radu centara – organa starateljstva u zaštiti dece od dečjih brakova, Broj 551-00–00 I00/20 19–14 od 20. 5. 2019

17 N. Marković /2021/: *Dečji, rani i prinudni brakovi u Srbiji: propisi, reakcija i prevencija*, Beograd, p. 5

18 Uredba o ratifikaciji Konvencije o pristanku na brak, o minimalnoj starosti za sklapanje braka i o registrovanju brakova, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 13/1964

19 U čl. 2. Konvencije stoji: „Države članice ove konvencije će preduzeti potrebne zakonodavne mere da bi bliže odredile minimalnu starost za sklapanje braka. Brak neće moći legalno zaključiti lica koja ne budu dostigla to doba starosti, osim ako postoji oslobođenje od toga koje nadležan organ daje iz ozbiljnih razloga i u interesu budućih supružnika”.

braka i pred svedocima, i to nakon dovoljne javnosti, u skladu sa odredbama zakona (čl. 1. Konvencije UN o pristanku na brak, o minimalnoj starosti za sklapanje braka i o registrowanju brakova); a „nadležna vlast mora upisati sve brakove u službeni registar” (čl. 3. Konvencije).

Iz svega iznetog, jasno je da pojam „dečji brak” nije pravni pojam, niti ga i jedan pravno obavezujući međunarodni dokument pominje, ali se on ipak široko koristi od strane međunarodnih (i nacionalnih) organizacija koje se bave ljudskih pravima, naročito pravima dece, kao i u istraživanjima. Tako, UNICEF u svom poslednjem istraživanju govori o dečjem braku, o stupanju u brak pre punoletstva²⁰, ali je nesumnjivo da se pod tim pojmom ne podrazumeva brak (u pravom i pravnom smislu), bar ne na prvom mestu, već je to „zajednica nalik braku”, „kohabitacija”, odnosno „neformalna zajednica” (nalik bračnoj) koja čini dete čak i ranjivijim od one formalne, zaključene u skladu sa pravom.

A skoro deset godina ranije, u okvirima Ujedinjenih nacija je usvojena je Rezolucija o jačanju napora u sprečavanju i eliminsanju dečjeg, ranog i prinudnog braka: izazovi, dostignuća, najbolje prakse i problem u primeni²¹ koja nije definisala ove pojmove, ali je zatražila akciju Visokog komesara za ljudska prava i izveštaj o stanju u ovoj oblasti, a koji je i usledio 2014. godine²². U pomenutom izveštaju definisani su pojmovi dečjeg braka, ranog braka i prinudnog braka. Tako se dečji brak definiše kao brak u kome je bar jedna strana dete, što je i dalje zbunjujuće, imajući u vidu određenje braka (o kome je bilo reči) i (ne)mogućnost deteta da zaključi brak (osim u izuzetnim slučajevima, po ispunjenju zakonom predviđenih uslova).

Rani brak je svakako dečji brak, odnosno brak u kome je osoba mlađa od 18 godina u zemljama u kojima se punoletstvo stiče ranije ili po zaključenju braka. Međutim, to su i brakovi lica koja su navršila 18 godina, ali iz nekog razloga te osobe nisu spremne za brak, odnosno za davanje pristanka za zaključenje braka (razlog može biti fizički, emocionalni, seksualni, psihosocijalni razvoj, pa i nedostatak informacija o životnim opcijama)²³.

Prinudni brak je bilo koji brak koji se dešava bez punog i slobodnog pristanka jedne ili obe strane i/ili gde jedna ili obe strane nije/nisu sposobne da okončaju ili napuste bračnu zajednicu, uključujući i brak koji je rezultat jakog društvenog ili pritiska porodice²⁴. Dakle, opet je ključni pojam brak, kao pravni pojam koji podrazumeva određenu formu i ispunjenje određenih, pravnim normama predviđenih uslova. Ni Rezolucija o dečjem, ranom i prisilnom braku²⁵ usvojena od strane Generalne skupštine UN 2014. godine, koja se smatra ključnim dokumentom u borbi protiv dečjih brakova, ne definiše pojmove dečjeg, ranog, prisilnog braka, ali

20 UNICEF /2021/: *Child Marriage*, Child marriage – UNICEF DATA, 26. 1. 2022.

21 UN Human Rights Council /2013/: *Strengthening efforts to prevent and eliminate child, early and forced marriage: challenges, achievements, best practices and implementation gaps*, A/HRC/RES/24/23;

22 OHCHR /2014/: *Preventing and eliminating child, early and forced marriage: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, A/HRC/26/22

23 OHCHR. *ibid.*, p. 3.

24 OHCHR. *ibid.*, p. 4.

25 General Assembly Resolution on Early, Child and Forced Marriage (A/C.3/69/L.23)

podstiče države da usvoje i podrže zakone koji su upravljani protiv ovakvih praksi, kao i da pruže adekvatnu pomoć i zaštitu žrtvama ovakvih postupaka, naglašavajući značaj obrazovanja i rodne jednakosti.

Precizniji u tumačenju pojma dečji brak jeste Savet Evrope koji u Rezoluciji 1468 (2005) definiše dečji brak kao „zajednicu dve osobe od kojih je bar jedna maloletna”²⁶. Nije navedeno, ali svakako da u pitanju mora biti zajednica nalik bračnoj, jer zajednica može biti i neki drugi vid povezivanja, zajedništva dva lica. Dakle, suština „dečjeg braka” nije brak u smislu forme, već praksa (kako se u dokumentima navodi „štetna praksa” (*harmful practice*)) koja proizvodi mnogostruke negativne posledice po decu, naročito devojčice, koje su najčešće i žrtve. Zato se može smatrati problematičnom Instrukcija o radu centara – organa starateljstva u zaštiti dece od dečjih brakova, koja bi trebalo da unapredi postupanje u borbi proti ove pojave, jer i ona dečji brak definiše kao brak u kojem je bar jedan od partnera dete, osoba mlađa od 18 godina, ne vodeći računa o domaćim propisima niti pojašnjavajući pojmove koje koristi. Dakle, u tom kontekstu problem su samo bračne zajednice u pravom (pravnom) smislu reči, a što, kako je već i rečeno, nije osnovni ili bar, jedini i najvažniji problem. A problem sa razumevanjem i prepoznavnjem, te i postupanjem ostaje.

Pojam maloletničkog braka, koji je stručnjacima u Srbiji nesporan²⁷ jeste brak u kome je bar jedno lice maloletno (nepotrebno za pravnike, ali očigledno, s obzirom na terminološku konfuziju, možda je poželjno dodati – koje je u zakonom predviđenoj formi, po dozvoli suda, zaključilo brak). Tako, dolazimo do određenja maloletničkog braka kao pojma koji je uži i precizniji od pojma „dečjeg braka” koji se koristi u dokumentima o kojima je bilo reči, ali koji ne odgovara pravnom pojmovniku, već onom laičkom u čijem kontekstu postoje i „divlji brak”, „neformalni brak”, „nezvanični brak” i sl.

SITUACIJA U SRBIJI: PRAVNI OKVIR I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Republika Srbija je potvrdila sve napred navedene pravno obavezujuće međunarodne ugovore, ali praksa „dečjih brakova” i dalje postoji i predmet je kritike međunarodnih organizacija. U poslednjim Zaključnim razmatranjima (iz 2017. godine) UN Komitet za prava deteta preporučuje Srbiji da obrati više pažnje na postojanje ovakvih štetnih praksi (*harmful practices*), naročito u romskoj populaciji (posebno su ugrožene devojčice), da utvrdi raširenost problema, obezbedi sklonište, pomoć i rehabilitaciju, te da razvija kampanje za podizanje svesti o štetnim posledicama ove prakse, kao i da iz porodičnog zakonodavstva izbriše mogućnost zaključivanja braka maloletnika²⁸. I u poslednjem izveštaju o primeni Konvencije za sprečavanje i

26 Council of Europe Resolution 1486 (2005) on Forced and Child Marriages, Refworld | Resolution 1468 (2005) on Forced Marriages and Child Marriages, 28. 1. 2022.

27 S. Kljajić. *op. cit.*

28 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia, 7 March 2017, CRC/C/SRB/CO/2-3*, p. 5 et p. 9, <https://www.refworld.org/docid/58e76fc14.html>, 31. 1. 2022.

borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, GREVIO²⁹ konstatuje da Srbija ulaže napore u dobrom smeru, ali da mnogo toga treba unaprediti kada je u pitanju sprečavanje „dečjih brakova” u romskoj populaciji, ali i prinudnog braka i drugih oblika nasilja prema ženama³⁰.

U Srbiji, sudeći prema najnovijim podacima, nema naročitog napretka u pogledu odgovora na „dečje brakove”³¹. Problem je naročito perzistentan u romskoj populaciji u kojoj je 34% devojaka starosti između 15 i 19 godina bilo u braku ili u vanbračnoj zajednici u trenutku sprovođenja istraživanja (2019. godine), dok je taj udeo i veći (41%) u najsiromašnijim domaćinstvima. U uzorku žena starosti 20–24 godine – 16% je bilo udato/u vanbračnoj zajednici pre 15. godine, a njih 56% – pre 18. Rano stupanje u „brak” je češće kod devojaka sa nižim obrazovanjem – svaka peta sa osnovnim obrazovanjem se „uda” pre 15. godine.³² Da je situacija alarmantna, zaključuje i Republički zavod za socijalnu zaštitu koji u saradnji sa UNICEF-om realizuje projekat „Unapređenje sistema socijalne zaštite u cilju osnaživanja porodice”, u okviru kojeg se posebni deo odnosi na sprečavanje „dečjih brakova” i ulogu sistema socijalne zaštite u prevenciji i saniranju posledica ove pojave³³. Međutim, konstatuje se i da nema adekvatnih podataka o ovoj pojavi u dosadašnjoj praksi centara za socijalni rad (ili podataka nema uopšte). Naime, većina centara za socijalni rad (koji su odgovorili na pitanja iz ankete) se susrelo sa jednim do pet slučajeva godišnje (73%), dok 19% nije imalo ovakvih slučajeva (2% navodi više od deset njih)³⁴. Istraživanje Praxis-a koje je sprovedeno nakon usvajanja Instrukcije o radu centara – organa starateljstva u zaštiti dece od dečjih brakova, pokazuje da je na evidencijama centara za socijalni rad u Srbiji (a reč je samo o centrima koji vode evidencije o deci koja su u riziku od sklapanja dečjeg braka ili su u dečjem braku (67 centara je dostavilo ove podatke))³⁵ – evidentirano je 313 dece i to devojčica (u periodu 2019–2020). O dečjim brakovima u romskoj populaciji u Srbiji sprovedeno je istraživanje UNICEF-a, koje kao razlog za opstajanje ove prakse navodi patrijarhalnu kulturu čiji se obrasci teško dekonstruišu imajući u vidu marginalizovanost zajednice (sledstveno siromaštvo, neobrazovanost, efekat staklene tavanice) koja zapravo doprinosi njihovom reproduovanju, pa i negovanju zbog nemogućnosti usvajanja drugog kulturnog modela zbog prepreka na koje se nailazi u većinskom okruženju³⁶. Međutim, ima dokaza

29 GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence) je nezavisno stručno telo koje prati primenu Konvencije.

30 GREVIO /2020/: *Baseline Evaluation Report: Serbia*, Strasbourg, p. 6.

31 Kako je bilo u prethodnom periodu: M. Aleksić /2015/: *Dečji brakovi u Srbiji: analiza stanja i preporuke*, Beograd.

32 Statistical Office of the Republic of Serbia and UNICEF /2020/: *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, 2019, Survey Findings Report*, Belgrade, pp. 241–243.

33 Republički zavod za socijalnu zaštitu. *Suzbijanje dečjih brakova*, Suzbijanje dečjih brakova (zavodsz.gov.rs), 31. 1. 2022.

34 S. Kljajić. *op.cit.*, p. 8

35 Upitnici su poslani na adrese 162 centra za socijalni rad, 115 je odgovorilo, a od njih 77 je odgovorilo da vodi neku vrstu evidencije. N. Marković /2021/. *op. cit.*, p. 5

36 UNICEF /2017/: *Dečji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji*, Beograd, pp. 78–79.

da se i u nekim drugim, obično udaljenim siromašnim ruralnim zajednicama u Srbiji nailazi na „neprijavljene ugovorene brakove” maloletnika starosti 14 do 16 godina³⁷. Istaknuti pojam iz pomenutog izveštaja UNICEF-a („neprijavljeni ugovoreni brakovi”) govori u prilog potrebe za preciziranjem pojmova, radi boljeg prepoznavanja i razumevanja pojave o kojoj je reč.

Kako bismo bolje razumeli ovu pojavu i razdvojili zakonite od nezakonitih postupaka, te utvrditi u čemu je pravi problem, moramo najpre konsultovati srpsko zakonodavstvo od značaja za temu, a koje će dati odgovor i na pitanje zašto i danas većina centara za socijalni rad pod pojmom „dečji brak” podrazumeva maloletnički brak i ima podatke samo o takvim brakovima. Tako ćemo konstatovati da je prema Porodičnom zakonu³⁸ maloletstvo smetnja za zaključenje braka i da maloletno lice može zaključiti brak po dozvoli suda, ako postoje opravdani razlozi, ako je lice navršilo 16 godina i dostiglo telesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku (čl. 23. st. 2. Porodičnog zakona). Dakle, maloletnički brak bi podrazumevao brak u pravom smislu reči – brak u kome je bar jedno lice maloletno, ali koji je zaključen uz ispunjenje navedenih uslova, odnosno po dozvoli suda. Podatke o ovim brakovima svakako možemo lako prikupiti, ali bi se trebalo zapitati i da li su svi ti slučajevi zaista opravdani, da li pobuđuju sumnju da je u njihovoj pozadini ipak neka vrsta prinude, da li sudovi temeljno preispituju ispunjenost uslova i šta biva u slučajevima kada je dozvola suda uskraćena? Na neka od ovih pitanja biće dati ili bar nagovešteni odgovori kasnije.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (Tabela 1)³⁹ broj maloletničkih brakova u od 2000. godine naovamo je u značajnom padu. Godine 2000. taj broj je bio 1018, a 2019. godine 118 (za 2020. je dostupan samo podatak za broj brakova u kojima je samo nevesta maloletna – 68, dok su podaci za broj brakova u kojima su oba supružnika maloletna, odnosno u kojima je samo mladoženja maloletan nepoznati, odnosno podaci su zaštićeni, prema perporukama Evrostata, jer je vrednost pojave manja od pet). Učešće maloletničkih brakova u ukupno zaključenim brakovima se takođe smanjuje i, kako statističari kažu – „teži nuli”. Godine 2000. udeo je bio 2,3% dok je 2020. godine bio 0,3%. Očekivan je i podatak da je najčešće u braku samo nevesta maloletna – 2000. godine – njih 915, dok su oba supružnika bila maloletna u 35 slučajeva, a samo mladoženja u 68 slučajeva. U poslednjoj godini za koju se mogu navesti podaci po kriterijumu maloletstva neveste/mladoženje, a to je 2019. godina, brojevi su izgledali ovako: brakova u kojima je samo nevesta maloletna bilo je 108, a u pet slučajeva je to bio samo mladoženja, dok je u samo pet slučajeva oboje bilo maloletno. Prosečna starost u 2020. godini je bila 17 godina i za nevestu i za mladoženju.

37 UNICEF/2016/: *Dečiji brakovi u Srbiji: analitički izveštaj*, Beograd, p. 38.

38 Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

39 Podaci su dobijeni 24. 1. 2022. od Odseka za demografiju i statistiku zdravstva Republičkog zavoda za statistiku, kao odgovor na poslat zahtev zaveden od strane RZS pod brojem 41705 (Maloletnički brakovi u Srbiji).

Tabela 1. Maloletnički brakovi u Republici Srbiji 2000–2020.

Godina	2000	2003	2006	2009	2012	2015	2018	2019	2020
Brakovi ukupno	42586	41914	39756	36853	34639	36949	36321	35570	23599
Maloletnički brakovi									
Nevesta maloletna	915	629	482	378	230	179	101	108	68
Oba supružnika	35	14	12	6	7	7	*	5	*
Mladoženja maloletan	68	41	38	15	10	15	5	5	*

Na osnovu podataka za celu Srbiju i dugi vremenski period, mogli bismo zaključiti da maloletnički brakovi nisu problem ili se bar to tako čini. Njihov broj se nesumnjivo smanjuje (a u vezi sa poslednjim godinama treba uzeti u obzir i uslove pandemije). Međutim, imajući u vidu rezultate najnovijeg istraživanja na temu „dečjeg braka” u Srbiji, u čijim okvirima su istraživani predmeti datih dozvola od strane sudova, sumnju otvara zaključak da sudovi dozvole daju „očigledno olako”, pa čak i uprkos postojanju negativnog mišljenja datog od strane centra za socijani rad (koje je takođe vrlo retko)⁴⁰. Navedeno podupire i preporuku Komiteta za prava deteta da se iz Porodičnog zakona Republike Srbije briše norma koja predviđa mogućnost zaključenja braka pre 18. godine.

Ono što nesumnjivo predstavlja problem jesu vanbračne zajednice, tačnije zajednice nalik braku u kome je bar jedno lice maloletno, jer i za postojanje vanbračne zajednice, po Porodičnom zakonu (čl. 4) traži se nepostojanje bračnih smetnji, a maloletstvo to svakako jeste. Zbog toga i postoji krivično delo vanbračna zajednica sa maloletnikom (čl. 190. Krivičnog zakonika⁴¹) čiji izvršilac može biti samo punoletno lice, a pasivni subjekt dela jeste maloletnik, a to je, prema krivičnopravnim odredbama (čl. 112. st. KZ) lice koje je navršilo 14 godina, ali nije 18. Dakle, u ovu kategoriju spadaju i ona lica koja ne bi mogla zaključiti brak imajući u vidu uzrast (ispod 16 godina). S druge strane, st. 4. čl. 190. KZ govori o isključenju protivpravosti dela u slučaju da se brak zaključi (samo u slučaju starijih maloletnika), što bi podrazumevalo ispunjenje i ostalih traženih uslova za zaključenje braka. Kaznom koja sleduje vanbračnom partneru (zatvor do tri godine) kažnjava se i roditelj (usvojilac, staralac) koji maloletniku omogući da živi u takvoj zajednici ili ga na to navede (st. 2), a u slučaju da je motivacija za takvu radnju bila koristoljublje, kazna je veća – šest meseci do pet godina. Dakle, u slučaju da brak bude zaključen, zaboraviće se i na pomenute motive. Moglo bi se reći da zakonodavac favorizuje bračnu zajednicu, čak i u ovakvim slučajevima, te da mu je forma važnija od suštine. Na sličnoj liniji, bolećivosti i pravdanja kulturnim, običajnim normama u smislu opravdanja za određene odluke su i poruke koje dolaze iz pravosuđa. Statistički podaci u vezi sa krivičnim delom vanbračna zajednica sa maloletnikom pokazuju stabilan, visok udeo odbačenih krivičnih prijava (oko 50%) od 2011. godine naovamo. Čak bi se moglo govoriti o njegovom

40 N. Marković /2021/. *op. cit.*, p. 7

41 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

povećanju (zbog šire primene uslovljenog oportuniteta)⁴², dok je uslovna osuda dominantna sankcija⁴³.

Najnoviji rezultati istraživanja sudske prakse u ovoj oblasti predočavaju veoma „zanimljive” razloge za odbacivanje krivične prijave (i uopšte govore o nejednakom postupanju javnih tužilaštava): saglasnost svih aktera, otpočinjanje zajednice po rođenju deteta, pripadnost određenoj nacionalnoj manjini, odnosno poštovanje običajnih normi, a u jednom slučaju je identifikovan „predlog podnosioca krivične prijave da se ista odbaci” (a predlagač je roditelj koji se naknadno saglasio sa zajednicom u kojoj je bila maloletna kćerka); u nekoliko slučajeva je primenjen institut dela malog značaja (s obrazloženjem da je maloletnica trudna, da u zajednici vlada harmonija i sl.), a kada se radilo o primeni insituta odlaganja krivičnog gonjenja, obično je nalagana uplata određenog novčanog iznosa na račun za uplatu javnih prihoda (u rasponu od pet do 30 000 dinara), dok je u jednom slučaju obaveza bila obavljanje 100 sati rada u javnom interesu. Uočeni su i slučajevi u kojima je prijava odbačena posle zaključenja braka, po proteku jedne do dve godine⁴⁴ (pretpostavka je da se upravo to čekalo, tj. ispunjenje uslova za zaključenje braka). Uočeno je i to da je u malom broju slučajeva bilo krivičnih prijava protiv roditelja za krivično delo vanbračna zajednica sa maloletnikom, kao i da nije bilo krivičnog gonjenja roditelja za neko drugo delo, iako istraživači tvrde da je bilo razloga za to⁴⁵.

Slične rezultate daje i istraživanje sudske prakse u vezi sa krivičnim delima učinjenim na štetu maloletnog lica⁴⁶. Tako je uočeno da je krivično delo vanbračna zajednica sa maloletnikom neravnomerno zastupljeno u sudskoj praksi, pa se pojavljuje sumnja u vezi sa tretiranjem ove pojave kao dela kulturološkog obrasca, zbog čega i ne dolaze pred sud. A tamo gde je i bilo sudskog epiloga, uočeno je da se neretko ne gone i roditelji maloletnika, iako spisi predmeta, po oceni istraživača, pokazuju da je bilo osnova za gonjenje. A isti zaključak stoji i u vezi sa gonjenjem roditelja za zanemarivanje maloletnika (čl. 193. st. 2 KZ) koje je dovelo do zasnivanja vanbračne zajednice⁴⁷. Kao neadekvatno je ocenjeno i određivanje minimalnog vremena proveravanja u uslovnim osudama (koje su dominantne i za dela iz ovog istraživanja)⁴⁸. Ima mišljenja da bi vanbračnu zajednicu sa maloletnikom trebalo

42 Prama podacima Republičkog zavoda za statistiku: 2011. godine bilo je 123 krivične prijave za ovo delo, 36 odbačenih, dok je 2020. godine bilo 118 prijava, a odbačeno je 64 (od toga: u 17 slučajeva je prijava odbačena, pošto je osumnjičeni ispunio određenu obavezu, a u isto toliko slučajeva je prijava odbačena jer nije u pitanju krivično delo, dok je u 20 slučajeva razlog bio nepostojanje osnova sumnje). Republički zavod za statistiku /2012/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2011. Prijave, optuženja i osude. Bilten 558*, Beograd, p 16; Republički zavod za statistiku /2021/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2020. Prijave, optuženja i osude, Bilten 677*, Beograd, p. 16.

43 *Ibid.*, p. 75.

44 N. Marković /2022/: *Godišnji izveštaj o dečjim brakovima u Srbiji za 2021. godinu sa posebnim osvrtom na rad javnih tužilaštava*, Beograd, pp. 8–12.

45 N. Marković /2022/. *ibid.*, p. 12.

46 M. Kolaković-Bojović /2022/: *Konačni izveštaj o praćenju sudske prakse o položaju maloletnih žrtava krivičnih dela pred sudovima u Republici Srbiji u 2020. godini*, Beograd.

47 M. Kolaković-Bojović. *ibid.*, pp. 8–9.

48 M. Kolaković-Bojović. *ibid.*, p. 19.

parcijalno dekriminalizovati,⁴⁹ međutim, teško da bi se to moglo učiniti, imajući u vidu kritike Komiteta za prava deteta (koji se zalaže čak i za vraćanje nekada postojećih inkriminacija – zaključenje ništavog braka i omogućavanje zaključenja nedozvoljenog braka). U vezi sa inkriminacijom jeste sporno to što se vanbračna zajednica smatra trajnijom zajednicom, pa bi i faktičko trajanje zajednice u pitanju moglo biti (a videli smo i da jeste tako u praksi) problematično iz aspekta postojanja dela. Takođe, ako se imaju u vidu odredbe Porodičnog zakona i uslovi za zaključenje braka maloletnika, to bi trebalo ovu inkriminaciju ograničiti samo na one koji ispunjavaju uslove za zaključenje braka, imajući u vidu godine starosti. Nešto drugo je ovde, čini se bilo značajno: krivičnopravna podela na decu (lica starosti do 14 godina) i maloletnike (starosti preko 14 godina)⁵⁰, kao i okolnost da su deca „zaštićena” inkriminacijom obljava sa detetom (čl. 180. KZ) u sličnim slučajevima, a da je granica pristanka na seksualne odnose 14 godina. Ovo implicira da je suština problema seksualno opštenje u vanbračnoj zajednici, što jeste jedna od karakteristika zajedničkog života ovog tipa, ali nije jedina, pa s tim u vezi ne mora nužno svaka zajednica maloletnika sa punoletnim licem biti problematična (naročito kada je mala razlika u godinama u pitanju)⁵¹. Ono što je suština čini se jeste potreba da se osujeti jedna zaista štetna praksa ranog zaključenja braka ili život u vanbračnoj zajednici (u kojoj bi realno moglo biti i lice mlađe od 14 godina) koja ima osnovu u tradicionalnim ili kulturinim obrascima i kojom su pogođene prvenstveno devojčice, a koja podrazumeva i prekid školovanja, ranu trudnoću i podložnost raznim oblicima diskriminacije i nasilja. Ovaj cilj se mora ostvarivati pravilnim razumevanjem problema i preventivnim reagovanjem, dok krivično pravo očigledno daje manji doprinos. Ipak, on se s obzirom na stanje stvari, ne može i ne sme isključiti, ali se postojeće inkriminacije (ne samo gore pomenuta) moraju primenjivati na pravi način, vodeći računa o najboljem interesu deteta (osobe koja je mlađa od 18 godina), a nikako opravdavati (ne)postupanje običajima, tradicijom i sl. (ako ni zbog čega drugog, zbog toga što se i Srbija obavezala na to potvrdivši Istanbulsku konvenciju. Problem je i vanbračna zajednica dva maloletnika, kao i homoseksualna zajednica, imajući u vidu odredbe zakona kako Krivičnog, tako i Porodičnog. U takvim slučajevima bi takođe trebalo preispitati odgovornost roditelja ili lica koja se staraju o maloletniku, te postojanje nekog od krivičnih dela protiv braka i porodice, pa i trgovina ljudima.

Postavlja se pitanje šta biva sa „dečjim brakovima” u kojima je jedno lice starosti ispod 14 godina, dok je drugo lice punoletno? Tada bi se mogla primeniti (i u praksi se primenjuje, kako je već nagovešteno) druga inkriminacija – obljava sa detetom (čl. 180. KZ) i to kao delo u produženom trajnju (ako je obljuje bilo, razume se, a nije bilo prinude ili zlouporebe položaja, kada bi se razmatrale druge inkriminacije iz grupe krivičnih dela protiv polne slobode) za koju je predviđena kazna zatvora od pet do 12 godina. U slučaju trudnoće deteta maksimalna kazna je 15 godina zatvora (isto biva i u slučaju da dođe do teškog telesnog povređivanja deteta prilikom

49 Z. Stojanović /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, pp. 465–466.

50 Krivični zakonik, čl. 112. st. 8. i 9.

51 Prema Z. Stojanoviću i to je jedan od razloga za parcijalnu dekriminalizaciju dela. Z. Stojanović. *op. cit.*, p. 465.

obljube), dok je najteži oblik onaj kod koga je došlo do smrti deteta, kada je moguće izreći i kaznu doživotnog zatvora. I kod ovog dela je predviđen osnov isključenja protivpravnosti – u slučaju da između deteta i učinioca ne postoji značajnija razlika u njihovoj telesnoj i duševnoj zrelosti, što je faktičko pitanje. Međutim, šta bi bilo sa roditeljima koji su ovakvu zajednicu omogućili ili su naveli dete/maloletnika na život u njoj (možda čak i iz koristoljublja)? Mogla bi se primeniti inkriminacija iz čl. 193. KZ (zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica), ali i inkriminacija iz čl. 388. KZ (trgovina ljudima) u zavisnosti od okolnosti slučaja. Krivično delo nasilje u porodici (čl. 194. KZ) takođe bi moglo biti prisutno kao neka vrsta prethodnice „stupanju u dečji brak” maloletnog lica. Rezultati istraživanja iz 2011. godine pokazuju da se „zaključenje braka” pojavljuje kao cilj koji je na četvrtom mestu, posle sledećih tipova eksploatacije maloletnih lica (seksualne, radne i prinude na prosjačenje) i to najčešće pripadnica romske nacionalnosti⁵². Ono što obeležava ovakve slučajeve jeste trgovina mladim ženama putem ugovaranja brakova u kojima žena, često maloletna, bude prodana *suprugu* i potpuno obespravljena, bez mogućnosti da se obrati porodici ili bilo kome drugome za pomoć. Dešavalo se da u novoj kući devojka biva silovana, zlostavljana, primoravana na težak fizički rad, pa i prostituciju i vršenje krivičnih dela, a potom i ponovo prodana⁵³.

Da je sudska praksa bolećiva i prema slučajevima obljuje sa detetom kada se radi o obljudi u zajednici nalik braku, dakle „dečjem braku” govore slučajevi iz sudske prakse u kojima je utvrđena neotklonjiva pravna zabluda koja vodi isključenju krivice učinioca, dakle – nepostojanju dela. Poslednji takav slučaj koji je izazvao dosta polemike u javnosti, bio je predmet odlučivanja i najviše sudske instance. U vezi sa pomenutom, oslobađajućom presudom⁵⁴ (uz napomenu da nije u pitanju prvi slučaj pravne zablude koji je utvrđen u vezi sa sličnim događajem u srpskom pravosuđu) se izjasnio i Vrhovni kasacioni sud, odlučujući po zahtevu za zaštitu zakonitosti⁵⁵, te je našao da je učinjena povreda zakona u korist okrivljenog, što bi trebalo da bude smernica za buduća sudska odlučivanja. Argument Apelacionog suda u Beogradu da okrivljeni kao pripadnik romske nacionalne manjine nije bio dužan niti je mogao da zna da je obljudba sa licem koje nije navršilo 14 godina krivično delo („a kada se ima u vidu osobenost romske nacionalne manjine (okruženje iz koga okrivljeni potiče), koja se odnosi na rano stupanje u polne odnose i rano zasnivanje zajednice života”), Vrhovni kasacioni pobija zaključkom da je okrivljeni bio dužan i mogao da zna da je ono što radi nedozvoljeno (imajući u vidu i to da je bio dosta stariji od devojčice, da je imao srednje obrazovanje, živeo jedno vreme u Nemačkoj, koristio je kompjuter i sredstva informisanja i sl.), kao i da običaju ne smeju biti opravdanje za diskriminaciju dece koja pripadaju drugoj nacionalnosti.

52 S. Jovanović, A. Galonja / 2011 /: *Zaštita žrtava i prevencija trgovine ljudima u Srbiji*, Beograd, p. 40.

53 S. Jovanović, A. Galonja. *ibid.*, p. 62.

54 Inače, prvostepena presuda je bila osuđujuća. Presudom Višeg suda u Pančevu K 46/18 od 22. 1.2019. godine okrivljeni je oglašen krivim zbog izvršenog produženog krivičnog dela obljuje sa detetom iz čl. 180. st. 2. u vezi sa st. 1 u vezi sa čl. 61. st. 2. i 4. KZ i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od pet godina.

55 VKS, Kzz 1345/2019 od 30. 1. 2020.

Novijeg datuma je krivično delo prinuda na zaključenje braka (187a KZ), koje je rezultat usklađivanja sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Međutim, ovo delo je ograničenog dometa kada su u pitanju „dečji brakovi”. Naime, u ovom slučaju se inkriminacija može primentiti samo u slučaju kada je maloletno lice prinuđeno (silom ili pretnjom) da zaključi brak (dakle, pod uslovima koje propisuje Porodični zakon). Učinilac može biti bilo koje lice (ne nužno roditelj), a predviđena je zatvorska kazna u rasponu od tri meseca do tri godine. Propisana kazna odgovara propisanoj za krivično delo prinude, osnovni oblik (čl. 135. st. 1. KZ) s tim što je ovde propisan posebni minimum od tri meseca. Međutim, nisu predviđeni teži oblici (u slučaju da se preti) kao u slučaju krivičnog dela uvrede, pa bi u takvim slučajevima celishodnije bilo primentiti ovu inkriminaciju. Takođe, zakonodavac je mogao (upravo zbog potrebe za pojačanom zaštitom dece) predvideti teži oblik dela kod koga bi kvalifikatorna okolnost bilo svojstvo pasivnog subjekta, a to bi bio – maloletnik (koji može zaključiti brak). Drugi oblik dela iz čl. 187a KZ jeste vezan za odvođenje drugog lica u inostranstvo ili navođenje drugoga da ode u inostranstvo radi prinudnog zaključenja braka (propisana kazna je zatvor do dve godine)⁵⁶.

ZAVRŠNI OSVRT

Istraživanja pokazuju da je u Srbiji prisutan problem „dečjih brakova” uprkos naporima i pritiscima međunarodnih organizacija koje od Srbije traže da odgovori na kritike (jedna od njih se odnosi na podizanje granice za stupanje u brak na 18 godina) i unapredi svoj odgovor na ovu pojavu. Njeno šire prisustvo je istraživanjima utvrđeno prevashodno u romskoj populaciji. Najčešće su u pitanju devojčice, a ne može se isključiti ni postojanje brakova ili zajednica na koje su punoletne devojke prinuđene (makar i u smislu iskorišćavanja teških prilika u kontekstu krivičnog dela trgovina ljudima).

Problem sa merenjem rasprostranjenosti ove pojave, razumevanjem i adekvatnim odgovorom na nju vezuje se delom i za teškoće u razumevanju pojma „dečji brak” koji treba definisati kao brak ili zajednicu nalik braku u kojoj je bar jedno lice dete – osoba mlađa od 18 godina. Preciziranje nije učinjeno na adekvatan način ni u nacionalnim strateškim niti u drugim aktima koji su od značaja za unapređivanje odgovora na problem, pa bi u tom smislu trebalo reagovati (kako ne bi ostalo prostora za sumnju da li su u pitanju samo brakovi maloletnika zaključeni u skladu sa zakonom ili vanbračne zajednice punoletnog lica sa maloletnim, u smislu krivičnog dela iz čl. 190. KZ).

Da je u pitanju opasna pojava govori i podatak da sudovi prilično lako daju dozvole za zaključenje braka maloletnika, te da bi iz tog aspekta bilo opravdano izbrisati zakonsku odredbu koja dozvoljava zaključenje braka licima mlađim od 18

⁵⁶ Više o krivičnom delu iz čl. 187a KZ i (ne)usklađenosti sa zahtevima Istanbulske konvencije i potrebama prakse u: S. Jovanović /2017/: Nove inkriminacije u funkciji zaštite žena od nasilja – in: *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle): krivičnopravni aspekti* (S. Bejatović, ed.), Beograd, pp. 236–237.

godina. Ukoliko bi se to i učinilo (što jeste i međunarodnopravna preporuka) i taj, istina neveliki broj (statistički podaci za celu Srbiju pokazuju da ta pojava gubi na značaju) bio bi potisnut u sivu zonu – vanbračnih zajednica sa maloletnikom ili nekog drugog krivičnog dela koje otvara pitanje odgovornosti roditelja, ali i drugih lica koja su uzela učešće u aktu (pa i za trgovinu ljudima).

Imajući u vidu kompleksnost problema i prevelikih i nerealnih očekivanja od krivičnopravne intervencije, na prvom mestu mora biti preduzimanje preventivnih akcija koje podrazumevaju edukaciju i istinsko zanimanje i brigu za one koji su u riziku – devojčice (naročito romske nacionalnosti ili pripadnice migrantske/izbegličke populacije), izložene siromaštvu, nasilju u porodici i različitim oblicama deprivacija što ih sve zajedno čini nedovoljno vidljivim za sistem koji je okrenut i dalje pretežno „stacionarnom” pružanju usluga i odgovaranjem na problem koji se usložni toliko da ga je nemoguće rešiti.

Očigledno je prisutno nerazumevanje problema, dobrim delom i zbog stereotipnog vezivanja ovakve prakse za „drugu, drugačiju” kulturu, običaje, tradiciju, što nipošto ne sme da bude izgovor za nepostupanje, na šta obavezuje i Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (čl. 42)⁵⁷ koju je Srbija potvrdila. I u osnovi neadekvatne krivičnopravne intervencije u ovakvim slučajevima najčešće jesu isti razlozi, zbog koji nema ni delotvornih preventivnih akcija – u pitanju su druge, drugačije porodice, sa društvenih margina, druge, drugačije kulture i običaji. A ovakav stav, kao što je više puta naglašeno, nikako ne sme da bude opravdanje za nereagovanje.

LITERATURA

- Aleksić M. /2015/: *Dečji brakovi u Srbiji: analiza stanja i preporuke*, Beograd.
- Jovanović S. /2017/: Nove inkriminacije u funkciji zaštite žena od nasilja – in: *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle): krivičnopravni aspekti* (S. Bejatović, ed.) Beograd, pp. 228–240.
- Jovanović S. /2013/: Zahtevi Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici – in: *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima* (A. Jugović, L. Kron, eds.) Beograd, pp. 261–274.
- Jovanović S., Galonja A. / 2011 /: *Zaštita žrtava i prevencija trgovine ljudima u Srbiji*, Beograd.
- Kljajić S. /2019/: Uloga sistema socijalne zaštite u sprečavanju dečjih brakova, ppt-uloga-sz-u-suzbijanju-decijih-brakova.pptx (live.com), 22. 1. 2022.
- Kolaković-Bojović M. /2022/ *Konačni izveštaj o praćenju sudske prakse o položaju maloletnih žrtava krivičnih dela pred sudovima u Republici Srbiji u 2020. godini*, Beograd.
- Marković N. /2021/: *Dečji, rani i prinudni brakovi u Srbiji: propisi, reakcija i prevencija*, Beograd
- Marković N. /2022/: *Godišnji izveštaj o dečjim brakovima u Srbiji za 2021. godinu sa posebnim osvrtom na rad javnih tužilaštava*, Beograd.
- Nusrat N. /2020/ *Child Marriages Unlikely to End by UN's 2030 Deadline*, Child Marriages Unlikely to End by UN's 2030 Deadline — Global Issues, 1. 2. 2022.

57 Više u: S. Jovanović /2013/: Zahtevi Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici – in: *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima* (A. Jugović, L. Kron, eds.), Beograd, pp. 261–274.

Stojanović Z. /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.

UNICEF /2021/: *Child Marriage, Child marriage – UNICEF DATA*, 26.1.2022.

UNICEF /2021/: *Global databases based on Demographic and Health Surveys (DHS), Multiple Indicator Cluster Surveys (MICS) and other national surveys, 2007–2018*, <https://mics.unicef.org/surveys>, 26. 1. 2022.

UNICEF/2017/: *Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji*, Beograd.

UNICEF/2016/: *Dečiji brakovi u Srbiji: analitički izveštaj*, Beograd.

Plan International: *Why Child Marriage Happens*, Child marriage | Plan International (plan-international.org), 26. 1. 2022.

OHCHR /2014/: *Preventing and eliminating child, early and forced marriage: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/26/22*

UN Committee on the Rights of the Child (CRC) /2017/: *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia*, 7 March 2017, CRC/C/SRB/CO/2–3, <https://www.refworld.org/docid/58e76fc14.html>, 31. 1. 2022.

GREVIO /2020/: *Baseline Evaluation Report: Serbia*, Strasbourg.

Republički zavod za socijalnu zaštitu. *Suzbijanje dečijih brakova*, Suzbijanje dečijih brakova (zavodsz.gov.rs), 31. 1. 2022.

Statistical Office of the Republic of Serbia, UNICEF /2020/: *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, 2019, Survey Findings Report*, Belgrade.

BILTENI:

Republički zavod za statistiku /2012/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2011. Prijave, optuženja i osude*, Bilten 558, Beograd.

Republički zavod za statistiku /2021/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2020*. Bilten 677, Beograd.

*Slađana Jovanović**

Union University Law School, Belgrade

CHILD MARRIAGES OVERSHADOWED BY CRIMES

SUMMARY

The paper deals with the problem of child marriage, which although insufficiently accurate and unknown as a legal term (and therefore placed under allegations) dominates international legal documents as well as national documents and research surveys. It should be pointed out that the inaccuracy of the term „child marriage“ negatively affects the recognition, registration, and response to a dangerous phenomenon that should be prevented and suppressed. The author presents and analyzes provisions of the most important international legal documents relevant to the topic, the results of the latest research surveys, pointing out to the (non-)compliance of the Serbian legal framework with international legal requirements and recommendations. The situation in Serbia has also been discussed from an aspect of the practice, with an emphasis on the criminal legal context in which the phenomenon of child marriage can be considered (given the perceived link to crimes such as coercion, neglecting and abusing a minor, domestic violence, cohabiting with a minor, sexual intercourse with a child, human trafficking).

Key words: Child Marriage, Coercion, Minors, Cohabiting, Neglecting, Abusing, Sexual Intercourse with a Child, Human Trafficking

* Full Professor, sladjana.jovanovic@pravnofakultet.rs.